

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УЧНІВ СПЕУ

У статті розглядаються питання формування вокальних навичок у процесі навчання учнів співу: тембральні якості голосу, дихання, реєстри, атака звуку, процес голосотворення.

Стаття адресована викладачам по класу вокалу педагогічних університетів.

The article deals with the questions of forming of vocal skills in the process of teaching pupils to sing: timbre qualities of voice, breathing, registries, attack of the sound, process of voice-making.

The article is addressed to the pedagogical universities teachers on vocal music.

Першочерговим завданням майбутнього вчителя є оволодіння усіма прийомами та методами вокально-хорової роботи з учнями. Учитель повинен бути висококваліфікованим, ініціативним спеціалістом. У процесі навчання педагогу слід на позитивних прикладах виховувати учнів, формувати їх особистість, найкращі якості, пам'ятаючи про те, що особистість кожного учня індивідуальна: у кожного свій особистий характер, психологічний склад, вольові якості, музичні здібності. Індивідуальний підхід до учнів має значну вагу в процесі

вокального навчання.

Спочатку треба визначити особливості звучання голосу та голосоутворення учнів, які обумовлені характером дії голосового апарату.

Якість вокального звучання залежить від технології голосоутворення, а саме: володіння диханням, атакою, роботою резонаторів, артикуляційного апарату, реєстрової будови.

Формування вокальних навичок повинно відбуватись у єдності емоційного підтексту та художньої виразності. Спів займає особливе місце в естетичному та художньому вихованні учнів.

Розглянемо процес утворення співацького звуку, тембральні особливості голосу, дихання, процес розвитку голосів учнів, атаки звуку.

Звуки мовного і співацького голосу утворюються при взаємодії голосових складок, що коливаються, і дихання.

Процес співу починається з вдиху, під час якого повітря іде через ротову і носову порожнину, глотку, гортань, трахею, бронхи в розширені легені. Потім під дією нервових сигналів (імпульсів) з головного мозку голосові складки змикаються, відбувається закриття голосової щілини. Це збігається з моментом початку видиху. Стиснуте повітря давить на зімкнуті голосові складки і виникає звук.

Існує дві теорії голосоутворення.

Згідно міоеластичної теорії, сила підскладкового тиску (сила видиху) розкриває голосові складки, частина повітря проривається в надскладковий простір, тиск під голосовими складками знижується, і вони змикаються. Під дією м'язів підскладковий тиск піднімається, голосові складки розмикаються, а потім змикаються. Таким чином, за цією теорією коливання голосових складок у силу їх еластичності відбувається пасивно під дією повітря. Висота звуку залежить від натягу голосових складок і довжини.

Згідно нейромоторної теорії, коливання голосових складок здійснюється в результаті активних скорочень м'язів голосових складок під впливом нервових імпульсів. У голосових складках

м'язові волокна розташовані косо, під кутом відносно еластичного краю. Число коливань голосових складок відповідає кількості нервових імпульсів. Кожен імпульс викликає скорочення голосових м'язів.

Ці дві теорії поєднані і дозволяють зрозуміти складний процес утворення голосу.

Основною умовою виникнення звуку є взаємодія голосових складок і дихання. Дихання в співацькому процесі є енергетичним фактором, під дією якого відтворюється звук.

Скорочення голосових м'язів починається з розкриття голосової щілини при голосоутворенні, а сила підкладкового тиску його завершує. У закритті голосової щілини грає важливу роль пружність голосових складок і повітряні токи під ними. Таким є голосоутворення згідно з прийнятою на сьогодні механіко-міоеластичною теорією.

Звуки, народжені на рівні голосових складок від їх взаємодії з диханням, поширюються у порожнинах, що лежать як над голосовими складками, так і під ними.

У порожнинах звуки змінюються, тому ці порожнини мають назву резонатори.

Розрізняють верхні і нижні резонатори. Верхні резонатори – усі порожнини, які лежать вище голосових складок: надкладковий відділ гортані, глотка, ротова і носова порожнини. Глотка і ротова порожнина формують звуки мови, підвищують силу голосу, впливають на його тембр. Порожнини (носоглотка, носова порожнина, придаткові пазухи), належать до головного резонатора. Їх стінки вібрують при наявності в голосі високих обертонів, які відтворює гортань. Ці резонатори є індикаторами правильного голосоутворення. У результаті головного резонування голос стає зібраним, округлим. Грудне резонування дає звуку об'єм звучання, силу.

Велике значення при роботі з учнями мають індивідуальні тембральні особливості голосу.

На тембр співацького голосу впливає значна кількість об'єктивних та суб'єктивних причин. Специфіка звучання пов'язана з особливостями анатомії гортані. На регістровий

механізм у процесі фонації впливає гормональний фактор.

Про зв'язок вокальної функції гортані з ендокринною системою відомо давно.

Темброве звучання голосу визначається гормональним фактором. У процесі зростання учнів поступово змінюється темброве звучання.

Таким чином, спів – це функція всього організму, а не лише голосового апарату.

Індивідуальний тембр голосу визначається:

1) особливостями анатомічної і морфологічної структури гортані і всього організму (розміри та будова гортані і голосових складок; робота м'язів; дихального апарату; функціональна зрілість мозку; загальне фізичне здоров'я; слухові відчуття;

2) діяльністю ендокринної системи, яка має вікові та індивідуальні відмінності і цілком обумовлена конкретним емоційним станом співака;

3) функцією гортані при співі (характером змикання голосової щілини);

4) функцією гортані в процесі мови (мовні навички, а також індивідуальна манера вимови).

Системою відповідних прийомів педагогу слід створювати для роботи гортані умови, які приведуть до якісних змін тембрового звучання голосу. Ці умови диктуються відповідним художнім завданням, забезпечуються за рахунок роботи голосових складок – ступенем їх зближення, відповідною силою змикання і форми вібрацій, що стає основою регістрових і тембрових відмінностей.

Таким чином, управляти тембровим звучанням співацького голосу – означає управляти регістрами.

Згідно вокальної методики, регістрове звучання голосу залежить від ряду факторів: теситури, сили звуку, виду атаки і засобу звуковедення, типу голосного і засобу артикуляції, а також емоційного настрою, пов'язаного з художнім образом твору, що виконується.

Після відповідного тренування більша частина діапазону співацького голосу може бути виконана у будь-якому регістрі:

фальцетному, грудному, мікстовому.

Зміна механізму фонації при зміні висоти тону відбувається в значній мірі підсвідомо.

Одним з основних завдань вокальної методики є формування рівного тембрового звучання в робочому діапазоні голосу. З точки зору фізіології голосоутворення означає: навчити співати учнів різні по висоті звуки, зберігаючи при цьому однаковий регістровий настрій гортані.

Однаковий настрій гортані легше зберегти при співі поступових звукорядів в обмеженому діапазоні, ніж мелодій зі стрибками на великі інтервали.

Завдання вирівнювання тембрового звучання ділиться на два етапи:

- 1) у процесі співу вправ, побудованих на поступових звукорядах;
- 2) у процесі співу інтервалів і мелодій зі стрибками різного напрямку при поступовому збільшенні ширини стрибка.

Якщо треба досягти легкого тембрового звучання голосу, то слід використовувати вправи, побудовані на низхідних звукорядах.

Для формування насиченого тембрового звучання рекомендується використовувати вправи, побудовані на поступових звукорядах вверх. Не рекомендується допускати регістрового перенавантаження на низьких тонах, щоб не з'явилося м'язове затиснення на верхніх тонах.

В основі техніки виконання стрибків на широкі інтервали, звуки яких перебувають у різних теситурних умовах, лежить принцип прагнення до збереження єдиного регістрового механізму, якщо треба зберегти рівність тембрового звучання голосу.

При однаковому натяжінні голосових складок можна отримати грудний та фальцетний звук у залежності від сили повітря в ротовій порожнині. Таким чином, для формування відповідного типу регістрового звучання має значення величина і швидкість повітряного потоку фонаційного видиху, який

обумовлюється величиною підкладкового тиску. Сила голосу пропорційна величині підкладкового тиску.

Управляти процесом розвитку голосів учнів – означає максимально враховувати природні особливості голосу, погоджувати кожен дію на даний процес з його внутрішньою логікою.

У процесі виявлення голосових реєстрів педагогу необхідно враховувати два фактори: якість звуковисотної інтонації і використання голосового реєстру.

Відносно до якості інтонації учнів можна розділити на три групи:

- I – з поганою інтонацією;
- II – з середньою по якості інтонацією;
- III – з доброю та відмінною інтонацією.

За типом переважного використання реєстрового звучання голосу визначаються чотири групи:

- 1) з грудним звучанням;
- 2) використовуючи мікст, близький до грудного типу;
- 3) мікст, близький до фальцетного типу;
- 4) фальцет.

Учні з поганим інтонуванням використовують грудну манеру фонації; з середньою по якості інтонацією – звучать у середніх реєстрах, використовують мікст у різному ступені; з доброю і відмінною інтонацією – звучать ближче до фальцету.

Виявляється відповідний взаємозв'язок між типом реєстрового звучання голосу і якістю звуковисотної інтонації.

При фальцетному типі звукоутворення легше досягти чистоти інтонування порівняно з грудним типом фонації. Знання цього має неабияке значення для методики навчання співу.

Залежно від підготовки учнів спостерігається схильність до використання в роботі голосових складок крайніх реєстрових механізмів – як найбільш простих функцій гортані у порівняно з більш складною при змішаному голосоутворенні.

У процесі занять голоси учнів поступово починають відрізнятися від мовного як за тембром, так і за примарною зоною звучання.

Регістрові можливості голосів учнів виявляються не у всіх однаково. Це залежить від різних об'єктивних і суб'єктивних причин: отриманих від народження властивостей вищої нервової діяльності, вікових і індивідуальних особливостей анатомії і морфології голосового апарату, загального фізичного розвитку, функції ендокринної системи музичного і вокального досвіду в процесі навчання.

Тип і якість дихання відображає характер звучання в цілому, оскільки дихання тісно пов'язане з іншими елементами вокально-хорової техніки: атакою звуку, дикцією, динамікою, регістрами голосу, інтонуванням.

Наприклад, від перебільшеного дихання виникає зайве м'язове напруження в голосовому апараті, в артикуляційних органах, що приводить до погіршення якості дикції, напруженості звучання голосу, детонації і швидкому стомленню учнів. Відсутність моменту затримки дихання, необхідного до збільшення відповідного підскладкового тиску перед атакою звуку, також породжує звук інтонаційно неточний. Сила тиску підскладкового повітря рефлекторно впливає на засіб змикання і форму коливань голосових складок, визначає характер тембру голосу: малий тиск на голосові складки забезпечує легке їх змикання, що породжує звук фальцетного характеру, не виразний тембрально, а великий підскладковий тиск сприяє щільному і глибокому змиканню голосових складок, примушує їх коливатись усією своєю масою, що породжує звучання багате за тембром, відповідне грудному типу.

Співацьке дихання є основою вокально-хорової техніки. Надбання інших вокально-хорових навичок залежить від навичку співацького дихання.

Важливим моментом формування вокальних навичок є атака звуку – початковий момент взаємодії голосових складок і дихання.

Початок звуку (голосу) можливий тільки в результаті першого поштовху повітря. При голосоутворенні з різною атакою звук починається від першого поштовху стиснутого підскладкового повітря, яке проривається крізь розмикаючі

голосові складки.

Існує два основні типи атаки звуку: тверда і м'яка. Як відомо, розуміння твердості або м'якості може мати різні ступені порівняння, тому умовно можна виділити чотири види атаки:

- 1) дуже тверда (вибухова);
- 2) тверда;
- 3) м'яка;
- 4) дуже м'яка (придихальна).

Повне змикання голосової щілини або тільки зближення голосових складок перед моментом атаки звуку визначає характер їх коливань. При голосоутворенні атака звуку має велике значення для включення потрібного реєстрового механізму.

М'яка атака вважається основою правильного звукоутворення. Кожному виду атаки належить відповідна ступінь напруження при голосоутворенні:

- 1) перенапруження;
- 2) тверде напруження;
- 3) м'яке напруження;
- 4) недонапруження.

Ці чотири види змикання можливі при будь-якому реєстровому настрої гортані. **

Вид атаки звуку, що виконується учнями, і ступінь приведення складок тісним чином пов'язані з силою голосу в момент його виникнення.

Тверда атака, що виникає в результаті більш активного поштовху підкладкового повітря, рефлекторно примушує голосові складки змикатися щільно.

При м'якій атаці відбувається поступове розкривання складок, тому вона має назву м'яка атака звуку.

Пасивність голосових складок говорить про придихальну атаку звуку.

Щоб досягти звучання близького до фальцетного, необхідно запропонувати учню співати тихіше з використанням м'якої атаки звуку.

Після атаки звук може бути коротким або довгим, це

залежить від будови звуків.

Як стакато, так і легато може мати різну ступінь легкості та довжини.

Легке коротке стакато може перейти у акцентоване або залишитися м'яким, але стати більш довгим, що звичайно має назву нон легато.

Легке легато може перейти у більш щільне з різним ступенем підкреслювання звуку у маркато.

Кожен засіб звуковедення починається з відповідної атаки звуку.

Перед співом звуку на легато, стакато або маркато треба настроювати гортань учнів на потрібний режим роботи відповідним приведенням голосових складок: легке стакато пов'язане з уявленням про обережний початок та ведення звуку; навпаки, акцентування, спів маркато або легато викликає уявлення про більш активний звук.

Таким чином, кожен засіб звуковедення повинен мати відповідну атаку звуку, він впливає на регістровий настрій гортані, змінює темброве звучання голосу.

Використання необхідних прийомів і методів під час вокально-хорової роботи забезпечить якість звукоутворення. Набуття цих якостей вимагає від учителя наполегливої роботи над диханням, звукоутворенням, атакою звуку, правильним використанням резонаторів, регістрів.